

MĀRA GRUDULE

Latvijas Universitāte

maragrudule@latnet.lv

ORCID 0000-0001-7121-9673

No *Lāčplēša raizēm* līdz *Tāravas Anniņas priekiem*: pagrieziens tulkojumā – pirmā latviešu prozas antoloģija vācu valodā¹

Kopsavilkums

19. un 20. gadsimta mijā, pateicoties demokratizācijas tendenču pieaugumam, kā arī latviešu atmodas kustībai un latviešu izglītības līmenim, Baltijas vācu inteliģences vidū pieaug interese par latviešu kultūru un latviešu literatūras tulkojumu skaitu. Vācu valodā tiek tulkotas latviešu dziesmas, latviešu folklorā un dzeja. 1910. gadā Regensburgā (Vācijā), iznāk pirmais latviešu stāstu krājums vācu valodā “Iz Baltijas” (*Aus dem Baltenlande*). Tā ievadā sakārtotāja un tulkoāja Hanija Brentano (*Hanny Brentano*, 1872–1940) raksturo Baltijas vēsturi un moderno latviešu īsprozu. Krājumā ir iekļauti trīs latviešu rakstnieku – Andrieva Niedras (1871–1942), Augusta Saulieša (īst. v. Plikausis, 1869–1933) un Jāņa Poruka (1871–1911) – darbi, kā arī vēl viens kāda neidentificēta K. Liepiņa stāsts. Tie visi kopā veido daudzpusīgu laikmeta ainu, galveno uzmanību pievēršot ģimenes attiecībām, paaudžu konfliktam un bērna iekšējai pasaulei. Brentano izvēlētie teksti neskar koloniālo pagātni un starpnacionālās attiecības. Stilistiski tie labi reprezentē latviešu moderno prozu. Vairāku stāstu tulkojumi ir īsināti un papildināti ar oriģinālā neesošām frāzēm, dažkārt ir mainīts sižeta pavērsiens un dramatiskā, pat traģiskā nobeiguma vietā piedāvāts optimistisks atrisinājums. Brentano tulkošanas pamatprincipi ir atklāti Niedras stāsta “Bābu vaina” oriģināla un tulkojuma salīdzinājumā. Raksta mērķis ir, ielūkojoties tulkošanas biogrāfijā, viņas uzskatos, kā arī īsi raksturojot laikmeta kontekstus un Baltijas vācu sabiedrības neviennozīmīgo attieksmi pret latviešu emancipāciju un nacionālās kultūras uzplaukumu, hipotētiski rast

© Māra Grudule,
2024

[https://doi.org/
10.37384/
SM.2024.16.027](https://doi.org/10.37384/SM.2024.16.027)

¹ Raksts izstrādāts Valsts pētījumu programmas “Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projektā “Naratīvs, forma un balss: literatūras iesakņotība kultūrā un sabiedrībā” (VPP-LETONIKA-2022/3-0003).

skaidrojumu pārvirzei uz sentimentalitāti un patriarhāla ģimenes modeļa cildinājumu tulkojumā. Brentano brīvi tulkotā latviešu literatūras antoloģija ir vērtējama kā agrīns un savdabīgs ieguldījums latviešu literatūras popularizēšanā vācu kultūrtelpā. Raksts izstrādāts ar postkoloniālisma metodi, balstoties tulkošanas teorijas atziņās.

Raksturvārdi: Hanija Brentano, tulkojums, postkoloniālisms, Baltijas vācu kultūra, latviešu īsproza.

FROM LĀČPLĒSIS' CONCERNS TO JOYS OF ÄNNCHEN VON THARAU: A TURN IN TRANSLATION – THE FIRST ANTHOLOGY OF LATVIAN PROSE IN GERMAN

Summary

At the turn of the 19th and 20th centuries, due to the rise of democratization trends, the Latvian Awakening movement, and the increasing level of education, interest in Latvian culture grows among the Baltic German intellectuals, along with the number of translations of Latvian literature. Latvian songs, folklore, and poetry are translated into German. In 1910, the first collection of Latvian short stories in German, "From the Baltics" (*Aus dem Baltenlande*), is published in Regensburg, Germany. In the introduction, the editor and translator Hanny Brentano (1872–1940) describes the history of the Baltic region and modern Latvian prose. The collection includes works by three Latvian authors – Andrievs Niedra (1871–1942), Augusts Saulietis (real name Augusts Plikauskis, 1869–1933) un Jānis Poruks (1871–1911) – as well as one story by an unidentified K. Liepiņš. Together, these works provide a multifaceted portrayal of the era, focusing mainly on family relationships, generational conflict, and the inner world of children. The texts chosen by Brentano do not address the colonial past or local German and Latvian relationship. Stylistically, the book represents modern Latvian prose quite well. Translations of several stories have been shortened and supplemented with phrases not present in the original; at times, plot twists have been altered, and instead of a dramatic or even tragic ending, an optimistic resolution is offered. Brentano's translation principles are revealed through a comparison of Niedra's story "The Fault of Women" (*Bābu vaina*) in the original and its translated version "My Friend Berger" (*Mein Freund Berger*). The aim of the article is to hypothesize an explanation for the shift toward sentimentality and the glorification of a patriarchal family model in the translations by examining the translator's biography, her views, as well as briefly characterizing the historical context and the Baltic German society's ambivalent attitude toward Latvian emancipation and the flourishing of national culture. Brentano's freely translated anthology of Latvian literature can be regarded as an early and unique contribution to the promotion of Latvian literature within the German cultural sphere. The article employs a postcolonial approach and is grounded in the insights of translation theory.

Keywords: Hanny Brentano, translation, postcolonialism, Baltic German culture, Latvian short prose.

Raksta nosaukums ir simbolisks. Ar *Lāčplēša raizēm* metaforiski ir apzīmēts latviešu atmodas laikmeta un indivīda garīgās pasaules problēmu attēlojums 19. un 20. gadsimta mijas latviešu īsprozā. Savukārt, *Tāravas Annīņas prieki* norāda uz vienkāršojumiem un patriarhālo pagriezīenu, kuru latviešu stāsti piedzīvo Baltijas vācietes Johannas Brentano (*Hanny Brentano*, dzim. *Johanna Legai*, 1872–1940) tulkojumos vācu valodā. Tomēr latviešu rakstnieku vāciskoto stāstu analīze ir tikai daļa no pētījuma. Tajā uzmanība pievērsta arī kurzemnieces Brentano biogrāfijai, meklējot cēloņus virsrakstā pieteiktajam pagriezienam tulkojumā, un laikmeta literārajiem kontekstiem, proti, Baltijas vācu rakstnieču un tulkotāju radītajiem priekšstatiem par latviešu sabiedrību un latviešu kultūru vācvalodīgajā telpā 19. un 20. gadsimta mijā. Brentano veikumu iespējams vērtēt šo notikumu kontekstā.

NO LĀČPLĒŠA RAIZĒM
LĪDZ TĀRAVAS ANNIŅAS
PRIEKIEM: PAGRIEZIENS
TULKOJUMĀ –
PIRMĀ LATVIEŠU
PROZAS ANTOLOĢIJA
VĀCU VALODĀ

FROM LĀČPLĒŠIS'
CONCERNS TO JOYS
OF ÄNNCHEN
VON THARAU: A TURN
IN TRANSLATION –
THE FIRST ANTHOLOGY
OF LATVIAN PROSE
IN GERMAN

Vācu un latviešu intelektuāļu tuvināšanās sākotne 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā

Dzimtbūšanas atcelšana, latviešu pirmās paaudzes literātu, vēlāk – tautskolotāju slāņa un jaunlatviešu kustībā iesaistīto labi izglītoto latviešu radītā literārā kultūra, pirmie patstāvīgie latviešu preses izdevumi, straujais teātra un muzikālās kultūras uzplaukums, no vienas puses, rada Baltijas vācu virsslāņa pretestību un bailes par pretenzijām uz vietvaru, no otras puses – sauņņas demokrātiski noskaņoto vācbaltiešu intelektuāļu vidū – arī pārsteigumu un interesi par notiekošo. Spilgts piemērs vācu un latviešu kultūru tuvināšanās iespējām un to nestajiem augļiem ir labi zināmā latviešu rakstnieka Rūdolfa Blaumaņa (1863–1908) un Baltijas vācieša Viktora fon Andrejanova (*Victor von Andrejanoff*, 1857–1895) draudzība, kas neaprobežojas tikai ar savstarpējiem dzejas tulkojumiem vai Blaumaņa iepazīstināšanu ar vācu filozofa Frīdriha Nīčes (*Friedrich Nietzsche*, 1844–1900) idejām un Andrejanova latviešu folkloras tulkojumiem, bet atklājas arī Andrejanova centienos iepazīstināt Eiropas vācvalodīgo sabiedrību ar latviešu literatūru kopumā un ar atdzejojumu starpniecību, piemēram, arī ar Aspazijas (īst. v. Johanna Emīlija Lizete Rozenberga, 1865–1943) dzeju (Andrejanoff 1895). Gadsimtu mijā un 20. gadsimta sākumā Baltijas vācietes Elfrīde Skalberga (*Elfriede Skalberg*, prec. *Eckardt-Skalberg*, 1884–1964) un vēlāk arī Marta Grube (*Martha Grubbe*, prec. *von Dehn-Grubbe*, 1898–1967) uzsāk sadarbību ar latviešu komponistiem, piemēram, Jāzepu Vītoli (1863–1948) un Alfrēdu Kalniņu (1879–1951), tulkojot solo un

kora dziesmas (Grudule 2023: 208–216). 1883. gadā nāk klajā Elīzes fon Keizerlingas (*Elise von Keyserling*, 1842–1915) stāsti, apkopoti krājumā “Kurzemes tautas stāsti” (*Kurische Volks-Geschichten*). To darbība risinās latviešu zemnieku sētās, neiztiekot bez čigānu un ebreju klātbūtnes, bet pilnīgi novēršot skatu no vācu muižas. Keizerlinga redz latviešu cilvēku – darbīgu vai slinku, godīgu vai zagli, pārliecinoši atklājot viņa dzīves līkločus. 1907. gadā Rīgā sāk iznākt jauns laikraksts *Rigasche Neueste Nachrichten*, kas par savu mērķi izvirza latviešu, vācu un krievu sabiedrības tuvināšanu. Oskars Grosbergs par to raksta: ““Liberālās vācu kultūras orgāns” – tāds bija šī Baltijas apstākļiem ārkārtīgi brīvdomīgā laikraksta apakšvirsraksts [..]. Šis laikraksts, kas pastāvēja līdz 1911. gadam, spēlēja līdakas lomu karpu dīķī, kurā valdīja konservatīvo uzskatu stabilitāte.”² (Grosberg 1927: 36) Laikraksta literārie pielikumi, kam Skalberga ir viena no redaktorēm (Grudule 2020), sniedz ieskatu Eiropas kultūras dzīvē, ļaujot lasītājam Eiropas kontekstā pamanīt arī izcilāko igauņu un latviešu sniegumu.

Pirmais latviešu stāstu krājums vāciski – jaunums vācu kultūrtelpā

1910. gadā Regensburgā, Vācijas dienvidaustrumos, nāk klajā grāmata “Iz Baltijas. Hanijas Brentano stāsti un skices” (*Aus dem Baltenlande. Erzählungen und Skizzen von Hanny Brentano*). Tas ir pirmais latviešu stāstu krājums vācu valodā. Grāmatas ievadā Brentano ieskatās Baltijas koloniālisma vēsturē, kā arī pāris teikumos raksturo moderno latviešu īsprozu. Kaut arī darba nosaukumā kā autore pieteikta viņa pati, satura rādītājs liecina, ka grāmatā ir ievietoti vairāku latviešu rakstnieku darbi – Andrievs Niedra (1871–1942) pārstāvēts ar trim stāstiem, Augusts Saulietis (1869–1933) un Jānis Poruks (1871–1911) – katrs ar četriem, turklāt Poruka stāsts “Bērnu izvēle rožu miestā”, tulkots kā “Kinderwahl in Rosenhagen”, piedēvēts kādam P. Kalniņam (Brentano 1910: 197–207). Krājumā ir vēl viens, pagaidām neidentificēts K. Liepiņa stāsts “Vecāsmātes govns” (*Großmutterns Kuh*; Brentano 1910: 81–95). Šī izlase labi reprezentē gadsimtu mijas latviešu īsprozu, sniedzot vispusīgu laikmeta ainu, ietverot kā laukus, tā pilsētu un arī, piemēram, latviešu kolonistu dzīvi Sibīrijā Niedras stāsta “Vecais Grīvis” tulkojumā “Izceļotāji” (*Die Auswanderer*; Brentano 1910: 255–309). Tēlu sistēmu raksturo

---

² Šeit un turpmāk raksta autorei tulkojums – M. G.

gandrīz viss latviešu sabiedrības spektrs – lauku un pilsētas uzņēmēji, tautskolotāji, ārsti, turīgi zemnieki, jaunsaimnieki un lauku amatnieki, strādnieki, kā arī sabiedrības padibenes. Sižetiskais paveidiens galvenokārt vērpjas ap attiecībām ģimenē, bērna iekšējo pasauli, paaudžu konfliktiem un sadzīves problēmām. Baltijas vācietes Brentano izvēlētie teksti (un tas ir īpaši jāuzsver) neskar koloniālo pagātņi un tikpat kā nepievēršas starpnacionālo attiecību risinājumam. Stāsti rada pārlicinošu priekšstatu, ka latviešu īsproza ir sasniegusi gadsimtu mijas Rietumeiropas rakstniecības līmeni. Saulieša, Poruka un Niedras stāstos ir ievīti simbolisma, naturālisma un jaunromantisma elementi, netrūkst joku, ironijas un sarkasma, netrūkst arī dramatisma un traģikas. Dažādi ir vēstījuma principi, piemēram, varoņa reliģisko meklējumu ceļš var atklāties ar iekšējā monologa starpniecību. Dažkārt vēstītājs – nereti autora pozīcijā – komentē notiekošo no malas vai pat sarunājas ar lasītāju. Vairākos stāstos joprojām svarīga loma ir piešķirta cilvēka un dabas attiecībām. Brentano grāmatas ievadā raksta: “[..] šodien jau var runāt par jaunu latviešu literatūru, kas aptver visus literatūras žanrus un līdztekus lielai daļai šabloniska piedāvā dažu unikālu, dziļi un patiesi izjustu darbu. “Modernie” rakstnieki lielākoties nav nekas cits kā Rietumeiropas modernitātes sekotāji.” (Brentano 1910: VII). Vienlaikus viņa arī norāda uz latviešu rakstnieku savdabīgo latviskumu un vēlmi atklāt tautas dvēseli. Pēdējo Brentano izmanto pamatojumam, kāpēc viņa pati vietumis ir atkāpusies no oriģināla: „[..] izslēgt vai paskaidrot kaut ko ārzemniekam nesaņemot, vietumis ignorēt garās pārdomas: tātad šeit nav burtisku tulkojumu, es piedāvāju daļējus pārstrādājumus, kuros ir pēc iespējas saglabāta oriģināla unikalitāte.” (Brentano 1910: VII). Par to liecina arī norāde titullapā “pēc latviskiem motīviem” (*Nach lettischen Motiven*). Tomēr tulkotajos latviešu rakstnieku stāstos nav nekā tāda, kas vācu vai jebkuras citas tautas lasītājam nebūtu saprotams. Gan Niedra, gan Poruks, gan Saulietis koncentrē uzmanību vispārcilvēciskajam.

Ieskats tulkojumos

Pirmais Brentano tulkotais stāsts – Niedras “Dūmu Pēteris” – ir publicēts Baltijas vācu presē 1906. gadā (Niedra 1906) bez tulkotājas norādes. Dažus gadus vēlāk tas pats teksts iekļauts arī iepriekš minētajā antoloģijā. Brentano norāda, ka “Dūmu Pēterī” viņa visaugstāk vērtē poēziju un skaisto valodu (Brentano [1907]: 118), un tas kopumā ir tulkots tuvu oriģinālam, tomēr pāris vācu

NO LÄČPLĒŠA RAIZĒM
LĪDZ TĀRAVAS ANNIŅAS
PRIEKIEM: PAGRIEZIENS
TULKOJUMĀ –
PIRMĀ LATVIEŠU
PROZAS ANTOLOĢIJA
VĀCU VALODĀ

FROM LÄČPLĒŠIS'
CONCERNS TO JOYS
OF ÄNNCHEN
VON THARAU: A TURN
IN TRANSLATION –
THE FIRST ANTHOLOGY
OF LATVIAN PROSE
IN GERMAN

valodā brīvi interpretētās vietas lasītāju dara uzmanīgu. Pēteris ir sapņotājs. Viņa mūrētās krāsniis dūmo, nesilda un iedzen trūkumā. Pētera sieva laiž pasaulē dēlu. Pēteris, no radnieka negaidīti saņēmis zelta desmitnieku, iedomājas nopirkt sievai zābakus un kažoku un tikai pēc tam uzdod sev jautājumu – ko ģimene ēdīs? Pārņācis mājās, viņš atrod nogurušo sievu, dēliņu un vecmāti aizmigušus. Brentano tulkojumā zābakus maina pret kurpēm, kažoku pret kleitu, savukārt vecmāti sauc par “gudro” sievu (“*weise Frau*”), ar šādu apzīmējumu acīmredzot domājot zintnieci. Ir 20. gadsimta sākums un vecmātes lauku sētās vairs nav retums. Savukārt apģērba un apavu maiņa vācu tekstā mazina kontrastu starp Pētera sapņiem un realitāti. Ja neprecīzie tulkojumi ir apzināti, nav skaidrs to cēlonis. Neviens no tiem Niedras oriģinālā neliecina par kaut ko vācu lasītājam nesaprotamu.

Salīdzinot oriģinālus ar Brentano tulkojumiem, vēl bez varbūtējām neprecizitātēm iespējams konstatēt vairākas kopīgas iezīmes. Tās uzskatāmi atklāj cita Niedras stāsta “Bābu vaina” oriģināla un tulkojuma “Mans draugs Bergers” (*Mein Freund Berger*; Brentano 1910: 143–197) salīdzinājums.

Pirmkārt, Brentano brīvi maina rakstnieku izvēlētos personvārdus, nerēķinoties ar to semantikas saskaņu ar tēla raksturu. Stāsta galvenais varonis ir Baļķītis. Niedras izvēlētais personvārds ir trāpīgs, atbilstošs viņa raksturam – labsirdīgs un godīgs vīrelis, šķietams lietaskoks, bet straujā rakstura dēļ gan viņš pats, gan citi viņa dēļ mēdz iekulties nepatīkšanās. Brentano tulkojumā Baļķīša vārdu maina pret neitrālo Bergeru, viņa audžumeita Līze jeb Elizabete tulkojumā pārvērtusies par Loti jeb Šarloti, sētnieks Jurītis – par Antonu, āzis Andžs – par suni Karo. Niedras oriģinālā Līzes iemīļotais nākamais advokāts, tekstā dēvēts par jaunsungu, vācu tulkojumā kļuvis par doktoru Jaunsungu (*Dr. Neumann*), bet kaimiņš Zvirbulis – par Kreicbergu ('Krustkalnu'). Līdzīgi kā Baļķītis, arī Zvirbuļa vārds atbilst viņa raksturam – tas ir tēls ar šaudīgu dabu, kas bieži maina viedokli, šāda semantika tulkojumā ir zudusi.

Otrkārt, Brentano atsakās no lokāli raksturīgā, piemēram, stāstā “Bābu vaina” ir izlaista piezīme par Krievijas impērijai tipisko ilgo tiesvedību, izlaista arī norāde par Līzes piederību izglītoto Rīgas latviešu lokam (Niedra 1904: 77), to aizstājot ar norādi uz “viņas loka vīriešu pasauli” (*Herrenwelt ihres Kreises*; Brentano 1910: 160). Dažkārt tautība ir aizstāta ar nodarbi, piemēram, *žīds*, kas rīkojas kā augļotājs (Niedra 1904: 84), ar augļotāju (*Wucherer*; Brentano

1910: 166). No sižeta gandrīz pilnīgi svītrotā līnija, kas atklāj Niedras ar smalku humoru veidotās no laukiem pilsētā ienākušo latviešu ģimenes, ciešās attiecības ar saviem mājdzīvniekiem – āzi, suni un kaķi. No trim dzīvniekiem pāri palicis viens, kas apvieno āža un suņa īpašības – suns Karo.

Treškārt, Baļķīša ģimenē savstarpējās attiecības ir tuvinātas vācu patriarhālajam modelim – Baļķītis pats vācu tulkojumā kļuvis par savas ģimenes “patriarhu”, kungu un noteicēju. Brentano viņu sauc par “mājas tirānu” (*Haustyrant*) vai vienkārši tirānu, un viņš mēdz būt pavēlniecisks, arī rupjš, kā rāda fragmenta salīdzinājums:

Gērbies, kad es tev saku [...], kur tās ragutiņas? (Niedra 1904: 87)

Tu, was ich dir sag und schweig [...] Hol' den Handschlitten! (Brentano 1910: 169–170).
'Dari, ko tev saku, un klusē [...] Nes šurp ragaviņas!'

Niedras oriģinālā stāsts beidzas ar skatu no Baļķīša perspektīvas, Brentano tekstu noslēdz ar Baļķīša apgalvojumu un tam sekojošu vēlreizēju atgādinājumu, ka patriarhālās attiecības turpmāk tiks respektētas ne tikai Baļķīšu senioru ģimenē, bet arī nākošajā paaudzē – viņu audžumeitas izpratnē par laulāto attiecībām: “Bergera kundze prātīgi atturējās no sava nākamā znata advokatūras aizstāvēšanas, un arī Lote uzskatīja, ka vislabāk ir izvairīties no jebkādas pretim runāšanas.” (Brentano 1910: 196).

Lai gan Niedras tekstā Baļķītis nav bez vainas, tomēr viņa un sievas attiecības ir savstarpējas izpratnes, sirsnības un labestības pilnas, apzīmējuma “tirāns” vai pat “kungs” tekstā nav, tā vietā Niedra saka: “vecais”, “vīrs”, “vecais Baļķītis” u. tml. Pragmatiskā Baļķīša sieva spēj panākt, ko vēlas, īstajā brīdī paklusējot un pakalpojot. Savstarpējās cieņas un labestības pilns ģimenes modelis atbilst rakstnieka Niedras paša uzskatiem. Viņa līdzgaitnieks Viktors Eglīts (1877–1945) raksta: “Viņš šo ģimenes laimi un pienākumu jo bieži dēvēja par ģimenes reliģiju, kur egoisms un altruisms dabīgi sasniedzot savu harmoniju. Latviskās ģimenes kultā viņš pat redzēja vienīgo jauno vārdu, ko latvieši varētu teikt Eiropai.” (Eglīts [1923]: 23). Līdzīgās domās ir arī Jānis Ezergailis (1898–1984), uzsverot, ka “ģimeni viņš [Andrievs Niedra] uzskata ne tikai par mūsu dzīves piepildījumu, bet arī par visas mūsu dzīves skaistumu un svētumu. [...] sievietei ģimenē Niedra ierāda izcilus vietu.” (Ezergailis 1960: 155–156)

Ceturtkārt, tēliem tulkojumā dažkārt piedēvēta lielāka reliģiozitāte nekā oriģinālā. Stāsta “Bābu vaina” vēstītājs, piemēram, atturot Baļķīti no iespējamās pašnāvības, kā argumentu min grēku Dieva priekšā (Needra 1904: 186). Oriģinālā nekā tamlīdzīga nav, un tas ir tikai viens no daudziem piemēriem.

Piektkārt, jaunās mīlētājas tulkojumā tuvinātas vācu sentimentālās literatūras varonēm. Tā Baļķīšu audžumeitai Līzei stāsta “Bābu vaina” vāciskojumā ir neaizmirstulīšu acis un blondi mati. Niedras oriģinālā nekas par Līzes izskatu nav teikts. Brentano tulkojumā arī viņas dzīves apstākļi, paziņu loks un pat intereses ir tuvinātas vācu vidusslāņa priekšstatiem. Daži piemēri salīdzinājumam:

<p>[..] meita nāca jau skolai cauri un ieņēma abas labākās istabas. (Niedra 1904: 76)</p>	<p>[..] es geschah nun öfters, daß ihre Kolleginnen sie besuchten oder daß Schülerinnen zu ihr kamen, die sie nicht in dem kleinen Stübchen, das sie bisher bewohnt hatte, empfangen wollte. Was war also zu machen? Die Eltern bezogen das Hinterstübchen und überließen ihr den „Salon“ mit dem Klavier und ein großes, helles Schlafzimmer. (Brentano 1910: 159) ‘[..] tagad arvien biežāk gadījās, ka kolēģes viņu apciemoja, vai pie viņas nāca skolnieces, un viņa nevēlējās tās uzņemt mazajā istabiņā, kurā līdz šim viņa dzīvoja. Ko tad bija darīt? Vecāki pārcēlās uz dibensistabu un atstāja viņai “salonu” ar klavierēm un lielu, gaišu guļamistabu.’</p>
<p>Bailes nolika skuķīti gluži pie gala. (Niedra 1904: 95)</p>	<p>Während solche trüben Gedanken in ihrem hübschen Blondkopf wühlten, strömten die Tränen immer von neuem aus ihren Vergißmeinnichtäuglein. (Brentano 1910: 175) ‘Kamēr šādas drūmas domas virmoja viņas skaistajā blondajā galvā, asaras atkal un atkal plūda no neaizmirstuļu zilajām acīm.’</p>
<p>Tikai viena vienīga dvēselīte ievēroja advokāta mokas. Un arī tā pati nevarēja apraudāt viņa likteņa, jo tad tai būtu jāatvelk biežais šķidrauts no acīm. (Niedra 1904: 110)</p>	<p>.. sie konnte ihm nicht helfen. Am liebsten hätte sie zu weinen angefangen, doch dann hätte sie den Schleier ja zurückschlagen müssen, und das ging doch nicht gut an. In den Romanen, die sie gelesen hatte, blieben die Damen bei so ersten Ereignissen stets “tiefverschleiert”. (Brentano 1910: 194) ‘.. viņa nevarēja viņam palīdzēt. Vislabprātāk viņa būtu sākusī raudāt, taču tad viņai būtu jāpaceļ plīvurs, un tas nebūtu pieņemami. Romānos, kurus viņa bija lasījusi, dāmas šādos nopietnos notikumos vienmēr palika “dziļi aizplīvurotas”.’</p>

Arī citi Brentano tulkotie stāsti vācu versijā vietumis ir īsināti, vietumis – līdzīgi kā iepriekš rādītajos piemēros – teksts ir papildināts ar oriģinālā neesošiem epitetiem un frāzēm, nevajadzīgām paskaidrojošām detaļām, vietumis ir vienkāršota tēlu iekšējā pasaule. Dažos stāstos pat būtiski mainīta sižetiskā līnija, tā, piemēram, neviens no Poruka tekstiem vācu valodā nav uzskatāms par tulkojumu tradicionālā nozīmē, tie ir pārstāsti vai pat parafrāzes (Grudule 2023: 200–201).

Piegludinot un vienkāršojot vācu tulkojumu salīdzinājumā ar oriģinālu, Brentano visus četrus latviešu rakstniekus padara līdzīgus vienu otram, liedzot lasītājam pilnīgu un vispusīgu priekšstatu par latviešu prozas filozofiskajām idejām un māksliniecisko līmeni. Latviešu sabiedrībā Brentano krājums tiek uzņemts ar izpratni un atsaucību (Anon. 1910). Vācu presē detalizētu un iznīcinošu recenziju publicē tulkotāja un dzejniece Elfrīde Skalberga, norādot uz daudzām nepilnībām un vērtējot padarīto kopumā kā “netalantīgu adaptāciju” (*talentlose Bearbeitung*), izsakot šaubas, vai latviešu rakstniekiem no tās vispār būs kāds labums (Skalberg 1910). Hanija Brentano turpmāk no latviešu valodas vairs netulko neko.

Kas ir Hanija Brentano?

Baltijas vācu rakstniece Hanija Brentano ir dzimusi Maskavā Kurzemes vācietes un neskaidras izcelsmes vācu muižu pārvaldnieka ģimenē. Vienpadsmit gadu vecumā pārcēlusies uz Kurzemi, viņa ir dzīvojusi galvenokārt Liepājā, kur strādājusi par skolotāju līdz izceļošanai 1899. gadā. Liepājā, aizrāvusies ar pastkartīšu kolekcionēšanu, viņa iegūst vēstuļu draugu Austrijā – Matiasu Maksu Brentano (*Hans Max Brentano*, 1846–1905), ar kuru 1900. gada 12. februārī Vīnē salaulājas. Turpmākos gadus līdz mūža galam Hanija Brentano dzīvo Austrijā. Pēc vīra nāves 1908. gadā viņa konvertējas katoļticībā, iesaistās Austrijas katoļu sieviešu kustībā, smagi saslimst, izveseļojas un 1919. gadā, apliecinot pateicību Dievam, kļūst par benediktiešu mūķeni, savu turpmāko dzīvi aizvadot Nonbergas klosterī Zalzburgā, kur arī mirusi un apbedīta. Klosters arhīvs joprojām glabā tulkotājas dokumentus, fotogrāfijas un vēstules.

Brentano latviešu kultūras popularizēšanai pievēršas īslaicīgi, bet latviešiem ir sava loma viņas biogrāfijā. Priekšstatus par tautas tradīcijām, atmodas un patstāvības centieniem viņa iegūst pāris Pūres muižā pavadītajos gados (1889–1891), strādājot par mājskolotāju Hermaņa Aleksandra Leberehta barona fon Rennes

NO LĀČPLĒŠA RAIZĒM
LĪDZ TĀRAVAS ANNIŅAS
PRIEKIEM: PAGRIEZIENS
TULKOJUMĀ –
PIRMĀ LATVIEŠU
PROZAS ANTOLOĢIJA
VĀCU VALODĀ

FROM LĀČPLĒŠIS'
CONCERNS TO JOYS
OF ANNCHEN
VON THARAU: A TURN
IN TRANSLATION –
THE FIRST ANTHOLOGY
OF LATVIAN PROSE
IN GERMAN

(*Hermann Alexander Leberecht von Roenne*, 1811–1896) ģimenē. Kā Brentano norāda autobiogrāfijā, tas ļāvis izprast arī 1905. gada revolūcijas cēloņus un latviešu centienus pēc neatkarības no vācu virskundzības (Brentano 1926: 68–76). Visticamāk, šajā laikā Brentano arī pilnveido savas latviešu valodas zināšanas un sāk interesēties par literatūru. Pēc pārceļšanās uz Austriju drauga, rakstnieka un bibliotekāra Franca Šnīrera (*Franz Schnürer*, 1859–1942) rosināta, viņa izstrādā latviešu valodas mācību līdzekli. 1907. gadā Hartlēbena izdevniecībā nāk klajā “Latviešu valodas mācību grāmata pašmācībai” (*Lehrbuch der lettischen Sprache für den Selbstunterricht*). Viņa balstās Baltijas vācu mācītāja un valodnieka Augusta Bīlenšteina (*August Bielenstein*, 1826–1907) un latviešu pedagoga Pētera Abula (1860–1926) darbos. Plaukstas lieluma grāmatiņa ietver ieskatu latviešu kultūras vēsturē un gramatikā, kā arī vingrinājumus, vārdniču un nelielu tekstu izlasi par latviešu mitoloģiju, Baltijas ģeodēziskajiem apstākļiem, par kapitālu un tā uzkrāšanu, Ludviga Ūlanda (*Ludwig Uhland*, 1787–1862) dzejoļa “Kapsēta” (*Die Kapelle*) Jura Alunāna atdzejojumu u. tml. Tekstu izlasē iekļauts arī Niedras “Dūmu Pēteris” ar nebūtiskiem īsinājumiem oriģinālā un leksikas komentāriem vācu valodā. Grāmata acīmredzot ir labi pirktā, jo pēc pāris gadiem piedzīvo atkārtotu izdevumu. Pirmā pasaules kara laikā pašmācībai to izmanto Kurzemē nonākušie vācu kareivji (Ehrig-Eggert 2015), bet starpkaru periodā – arī vācu tautības darba meklētāji Latvijā (Brentano 1926: 121).

Pagrieziens tulkojumā: hipotētisks cēloņa skaidrojums

Tulkošanas teorijas klasiķi Sūzana Basneta (*Susan Bassnett*) un Andrē Alfonss Lefevērs (*André Alfons Lefevre*, 1945–1996) norāda: “Tulkošanas teorijas vēsture atklāj, ka tulkošana, tāpat kā visi citi (pār)rakstītie [teksti], nekad nav nevainīga. Vienmēr tulkojuma tapšanai ir konteksts, vienmēr teksta radīšanai un teksta pārnesei ir sava vēsture [..]. Turklāt, lai gan ideālā gadījumā tulkošana var tikt uztverta kā ideāla laulība starp diviem dažādiem (kon)tekstiem, kas savstarpējā harmonijā apvieno divas vienības labāk vai sliktāk, praksē tulkošana notiek uz vertikālas, nevis horizontālas ass. Citiem vārdiem sakot, vai nu tulkotājs uzskata, ka uzdevums ir pacelties līdz avota teksta un tā autora līmenim, vai [..] tulkotājs uzskata mērķa kultūru par lielāku un efektīvi kolonizē avota tekstu.” (Bassnett, Lefevre 1990: 11). Līdzīgi arī par literārā tulkojuma jeb avotteksta

(*source text* ST) un mērķteksta (*target text* TT) attiecībām raksta mūsdienu angļu lingvists un tulkošanas teorētiķis Klavs Skots (*Clive Scott*), uzsverot, ka “tulkojums nav saistīts ar avotteksta (ST) saglabāšanu, bet gan ar tā (potenciālā) mainīguma atbrīvošanu, ar tā iekustināšanu” (Scott 2018: 8), turklāt “tulkojums aktivizē avottekstu, ievēd to citu valodu vidū, atbrīvo tā ieguldījumu šajā kopienā [..], ja arī mērķteksts var pārveidot avottekstu, tas to dara, palielinot tā nozīmīguma spēju, vai precīzāk – tā spēju darboties, kļūt nozīmīgam” (Scott 2018: 28). Šajās avotteksta un mērķteksta attiecībās izšķiroša nozīme ir arī tulkotāja personībai. Brentano, pirmkārt, ir dziļi ticīga, viņas uzskatos ticība tikai padziļina priekšstatu par labu cilvēku kopumā un te, manuprāt, meklējama atbilde, kādēļ tulkojumā latviešu prozas tēli ir ieguvuši reliģiozus vaibstus. Otrkārt, Brentano ir vācu patriarhālās sabiedrības pēctece un simpātijas patriarhālismam saglabā mūža garumā, kaut arī ilgus gadus viņa ir Austrijas katoļu sieviešu kustības līdere un pat Austrijas Valsts Katoļu sieviešu organizācijas ģenerālsēkretāre (1912–1919). Par savu līdzdalību un kustības mērķiem viņa raksta, ka “šo kustību nedrīkst samainīt ar “sieviešu emancipāciju”. Mēs negribam kļūt līdzīgas vīriešiem, mēs gribam tikai savām citām māsām drusku palīdzēt saprast un panest dzīves nopietnību un būt gatavām priekš tagadnes prasījumiem.” ([Brentano] 1910) Nonbergas klosterī saglabātā Brentano sarakste un laikabiedru atmiņas liecina, ka viņa savus līderes pienākumus ir izpratusi arī kā mātes pienākumus, atbalstot un iedrošinot katoļu sieviešu kustības jaunākās dalībnieces (Mutzko 1932?). Dievbijības, gaišuma un labvēlības caurausta ir arī Brentano autobiogrāfija “Kā Dievs mani sauca” (*Wie Gott mich rief*, 1926). No šāda leņķa viņa acīmredzot raugās uz indivīdu un sabiedrību, arī uz jauno latviešu literatūru un tās iespējamo vācu adresātu.

Baltijas koloniālie jautājumi Brentano darbos ir atstāti pagātnē. Tajos neatradīsim daudziem vācbaltiešu tekstiem tik raksturīgo kārtu sabiedrības slavinājumu un ilgas pēc patriarhālā laikmeta atgriešanās jeb, kā to trāpīgi formulējis vācu literatūrzinātnieks Armīns fon Ungerns-Šternbergs (*Armin Ungern-Sternberg*), “zaudētā dzimtene kā maza kārtu sabiedrība, kurā katrs atrod savu vietu sakārtotā veselumā” (Ungern-Sternberg 2012: 76), iztrūkst arī Baltijas vāciešiem raksturīgā augstprātīgā skata uz bijušo zemnieku pretenzijām uz savas kultūras patstāvību. Gluži otrādi – Brentano liek uzsvāru uz latviešu tautas emancipācijas lieliskajām izredzēm un latviešu literatūras uzplaukumu: “Latviskais [..] pastāvīgā

NO LĀČPLĒŠA RAIZĒM
LĪDZ TĀRAVAS ANNIŅAS
PRIEKIEM: PAGRIEZIENS
TULKOJUMĀ –
PIRMĀ LATVIEŠU
PROZAS ANTOLOĢIJA
VĀCU VALODĀ

FROM LĀČPLĒŠIS'
CONCERNS TO JOYS
OF ANNCHEN
VON THARAU: A TURN
IN TRANSLATION –
THE FIRST ANTHOLOGY
OF LATVIAN PROSE
IN GERMAN

saskarsmē ar kulturāli pārākajiem vāciešiem aizguva garīgu rosību ar lēnu, bet pastāvīgu progresu un virzību uz augšu, uz arvien augstāku lingvistisko un literāro attīstību. Šodien latviešu valodā ir samērā bagāta literatūra.” (Brentano [1907]: V).

Nobeigums

Brentano latviešu literatūras antoloģija, iespējams, viņai pašai to neapzinoties, papildina sīko sāņus straumīti Baltijas vācu kultūrā, kas ir novērtējusi latviešu nacionālās kultūras rašanos. To 19. gadsimta otrajā pusē pārstāv jau iepriekš minētais dzejnieks Viktors fon Andrejanovs, kā arī 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs pāris marginalizētās, tikpat kā nezināmās Baltijas vācu rakstnieces un tulkotājas – ievērojamā impresionista Eduarda fon Keizerlinga (*von Keyserling*, 1855–1918) māsa Elīze fon Keizerlinga, kas publicē savus stāstus ar pseidonīmu Ernsts Klinge, tulkotāja un dzejniece Elfrīde Skalberga u. c. Atdzejojumiem Skalberga smēļ tekstus no latviešu modernistu žurnāliem *Zalktis* (1906–1910) un *Stari* (1906–1914). 1884. gadā, cildinot uzlecošās literārās zvaigznes Ernsta Klīnges talantu, Baltijas vācu kritika ir pārsteigta par “mums blakus esošo reālo dzīvi kā līdz šim pilnīgi nezināmu pasauli” (Bauer 1884: 99). Baltijas vācu literatūrā latvieša kā svešā, kā citādā uztveri pamazām izdodas pārvarēt tikai pēc Otrā pasaules kara (Lukas 2001: 277).

Šādā kontekstā Brentano latviešu modernās prozas tulkojumi 20. gadsimta sākumā arī ar visu pagriezīenu sentimentālisma un patriarhālisma virzienā, tiecoties pēc latviešu īsprozas integrācijas Eiropas vācvalodīgajā kultūrtelpā, tomēr nebūtu novērtējami par zemu. Atšķirībā no Keizerlingas un Skalbergas viņa savus manuskriptus gatavoja Austrijā pēc nepilnu desmit gadu prombūtnes no Baltijas.

Literatūra

- Andrejanoff, Victor, von (1895). Bilder aus Lettland. *Berliner Tageblatt*, Nr. 314, 24. jūn., die Beilage *Der Zeitgeist*, Nr. 25, 4. lpp.
- Anon. (1910). Latvju rakstnieki vācu izdevumā. *Dzimtenes Vēstnesis*, Nr. 198, 30. aug., [1.] lpp.
- Bassnett, Susan; Lefevere, André (1990). Introduction: Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights. *Translation, History and Culture*. London, New York: Pinter Publishers, 1.–14. lpp.
- Bauer, Erwin (1884). Vom Büchertisch. *Nordische Rundschau*, Nr. 1, 99.–101. lpp.
- Brentano, Hanny (Hrsg.) (1910). *Aus dem Baltenlande. Erzählungen und Skizzen*. Regensburg: J. Habel.

- [Brentano, Hanija] (1910). Hani Brentano. *Dzimtenes Vēstnesis*, Nr. 215, 18. sept., [1.–2.] lpp.
- Brentano, Hanny [1907]. *Lehrbuch der Lettischen Sprache für den Selbstunterricht*. Wien und Leipzig: A. Hartleben.
- Brentano, Hanny (1926). *Wie Gott mich rief. Mein Weg vom Protestantismus in die Schule St. Benedikts*. Freiburg: Herder & Co.
- Eglīts, Viktors [1923]. *Andrievs Niedra savā dzīvē un darbā*. Rīga: Lapsenes izdevums.
- Ehrig-Eggert, Carl (2015). Vēstule Mārai Grudulei 28. dec. [par vācu karavīru Rudolf Trapp (1877–1962), vēstules autora vectēvu, kas no 1916. līdz 1918. gadam bija Kurzemē]. M. Grudules personiskais arhīvs.
- Ezergailis, Jānis (1960). Zemnieks un liela personība. *Andrievs Niedra. Grāmata par Andrievu Niedru*. [Aijova, Veiverlija]: Latvju Grāmata, 132.–211. lpp.
- Grosberg, Oskar (1927). *Die Presse Lettlands. Mit einem geschichtlichen Rückblick*. Rīga: Baltischer Verlag.
- Grudule, Māra (2020). Nezināmā Elfrīde Ekarte-Skalberga – dzejniece un atdzejotāja. Ieskats Rīgas literārajā dzīvē 20. gadsimta sākumā. *Starp teksta baudu un dzimumdiferences kaislibām: veltījums akadēmiķei profesorei Ausmai Cimdiņai*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 16.–36. lpp.
- Grudule, Māra (2023). Baltic German Women between Two Cultures: Translators of Latvian Literature at the End of the 19th Century and in the 20th Century. *Letonica*, Nr. 49, 194.–221. lpp.
- Lukas, Liina (2001). Die Überbrückung des Fremden in der deutschbaltischen Literatur. *Das Baltikum im Spiegel der deutschen Literatur*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter; 263.–282. lpp.
- Motzko, Alma (1932?). Raphaela Brentano eine Sechzigerin. Archivalien. *Archiv des Stiftes Nonnberg*. M. Raphaela Brentano geb. Legai Nr. 316.
- Needra, Andreews (1906). Rauchpeter. *Düna Zeitung*, Nr. 28, 3. febr., [1.] lpp.; Nr. 29, 4. febr., [1.–2.] lpp.; Nr. 30, 6. febr., [1.] lpp.
- Niedra, Andrievs (1904). *Bads un mīlestība un citas humoreskas*. Cēsis: "Austruma" (A. Niedras) izdots.
- Scott, Clive (2018). *The Work of literary Translation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skalberg, [Elfriede] (1910). Buechertisch. Aus dem Baltenlande. *Rigasche Neueste Nachrichten*, Nr. 227, 2. okt., [7]. lpp.
- Ungern-Sternberg, Armin von (2012). Beschreibung einer Wirklichkeit. Zu einigen Denkfiguren "deutschbaltischer" Identitätsbildung. *Nation und Sprache in Nordosteuropa im 19. Jahrhundert*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 74.–98. lpp.

NO LĀČPLĒŠA RAIZĒM
LĪDZ TĀRAVAS ANNIŅAS
PRIEKIEM: PAGRIEZIENS
TULKOJUMĀ –
PIRMĀ LATVIEŠU
PROZAS ANTOLOĢIJA
VĀCU VALODĀ

FROM LĀČPLĒŠIS'
CONCERNS TO JOYS
OF ÄNNCHEN
VON THARAU: A TURN
IN TRANSLATION –
THE FIRST ANTHOLOGY
OF LATVIAN PROSE
IN GERMAN